

Draft normative and legal document methods for assessing the effect of regulation

Akhror RUZIEV¹

Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2022
Received in revised form
20 July 2022
Accepted 25 August 2022
Available online
15 September 2022

Keywords:

regulatory, regulatory document, evidence base, efficiency, assessment, world experience.

ABSTRACT

Its method plays an important role in assessing the regulatory impact of draft normative legal act. Evaluation of the impact of projects on normative legal acts plays an important role in increasing the level of transparency and control, the level of trust in state bodies. From this point of view, in this article, the methods of assessing regulatory impact of draft normative and legal act have been analyzed and theoretical and practical proposals and recommendations have been developed in this regard.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss8/S-pp346-355>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Норматив-хуқуқий хужжат лойиҳасининг тартибга солиш таъсирини баҳолаш усуслари

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:
тартибга солиш,
норматив-хуқуқий
хужжат, далиллар базаси,
самарадорлик, баҳолаш,
жаҳон тажрибаси.

Норматив-хуқуқий хужжат лойиҳасининг тартибга солиш таъсирини баҳолашда унинг усули муҳим аҳамият касб этади. Норматив-хуқуқий хужжатлар лойиҳалари таъсирини баҳолаш ошкоралик ва назоратнинг ошишида, давлат органларига ишонч даражасининг ошишида муҳим роль ўйнайди. Шу нуқтаи назардан ушбу мақолада норматив-хуқуқий хужжат лойиҳасининг тартибга солиш таъсирини баҳолаш усуслари таҳлил қилинган бўлиб, бу борада назарий ва амалий таклиф ҳамда тавсиялар ишлаб чиқилган.

¹ Independent researcher, Tashkent State University of Law, Uzbekistan

Методы оценки регулирующего воздействия проекта нормативно-правового документа

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

регулирование,
нормативно-правовой
документ, доказательная
база, эффективность,
оценка, мировой опыт.

При оценке регулирующего воздействия нормативно-правового документа большое значение имеет его метод. Оценка воздействия проектов нормативно-правовых документов играет важную роль в повышении прозрачности и контроля, повышении уровня доверия к государственным органам. С этой точки зрения, в данной статье анализируются методы оценки регулирующего воздействия проекта нормативно-правового документа, в связи с чем разработаны теоретические и практические предложения и рекомендации.

Норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасининг тартибга солиш таъсирини баҳолашда унинг усули муҳим аҳамият касб этади. Норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари таъсирини баҳолаш ошкоралик ва назорат даражасининг ошишида, демак, давлат органларига ишонч даражасининг ошишида муҳим роль ўйнайди.

Бу борада адабиётларда турлича фикр ва мулоҳазалар билдирилади. Хусусан, Д.Родригонинг таъкидлашича, “баҳолаш мезонларига келсак, тартибга солиш муқобилларини баҳолашда энг кенг тарқалган ёндашув “харажатлар-фойдалар” усули (cost-benefit analysis) ҳисобланиб, унга бир қатор мавжуд ёндашувлардан бири сифатида қараш керак”.[1]

С.Жейкобс эса “тартибга солувчи қарорларни қабул қилишга ёрдам берувчи барча усуллар шартли равишда бешта тоифага – эксперт хулосаси, консенсус, сиёсий қарор, бенчмаркинг, эмпирик далилларга ажратиладиган бўлса, тартибга солиш таъсирини баҳолаш охирги қайд этилган тоифага тушади, яъни фактлар ва уларни таҳлил қилишга асосланган қарор қабул қилинади, бунинг натижасида ҳаракат параметрлари олдиндан белгиланган мезонларга мувофиқ белгиланади”[2], деб ёзади.

Таъкидлаш лозимки, тартибга солиш таъсирини баҳолаш усулларини қўллаш мустаҳкам таҳлилий базага асосланади. Жаҳон стандартлари бўйича норматив-хуқуқий ҳужжатнинг тартибга солиш таъсирини баҳолаш учун кучли далиллар базаси ҳамда кенгайтирилган таҳлилий ва услубий қўллаб-қувватлаш, қабул қилинган қонунлар самарадорлигини баҳолаш, энг яхши маҳаллий ва жаҳон тажрибалари намуналари ва шу кабилар зарур. Шу боис ҳам ривожланган мамлакатларда бундай база ишлаб чиқилган, масалан, Европа комиссияси сайтида “Энг яхши амалиётлар кутубхонаси” маҳсус бўлими мавжуд.[3]

Норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасининг тартибга солиш таъсирини баҳолаш усулларини таҳлил қилишда мазкур фаолиятнинг ички мазмуни унинг бир нечта таркибий қисмларини таҳлил қилишни назарда тутади.

Биринчидан, тартибга солиш муаммоси ва унинг салбий таъсирлари таҳлил қилинади. Юридик шаклдаги норматив кўрсатмалар нафақат амалдаги хуқуқий нормалардаги нуқсонларни бартараф этиш, балки янги тартибга солишни жорий этиш орқали тартибга қўйиш муаммосини ҳал қилиш воситаси бўлиши мумкин. Хуқуқий тартибга солиш муқобилларини таҳлил қилиш ва уларни бюджет

харажатлари нұқтаи назаридан миқдорий баҳолаш имконияти якуний экспер特 хulosасини янада сифатли қилади.

Иккинчидан, тартибга солиши мақсади таҳлил қилинади, у фойдалы таъсир ва ўлчанадиган күрсаткичларга эришишни назарда тутади. Ишлаб чиқувчи орган норматив-хуқуқий ҳужжатни лойиҳалашда тартибга солиши мақсадига эришишнинг шундай индикаторларини белгилаши мумкин, эксперталар эса оммавий маслаҳатлашувларни ўтказиш давомида уларнинг самарадорлигини баҳолашлари мумкин.

Учинчидан, бу тавсия этилган тартибга солиши воситаларининг сифатини баҳолаш, тартибга солиши талабларини бажариш билан боғлиқ харажатларни таҳлил қилишдан иборат. Бундай ҳолда норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасини қайта ишлеш тартибга солиши таъсирини баҳолаш түғрисидаги хulosани эълон қилишнинг тўғридан-тўғри оқибати бўлади. Шундай қилиб, амалдаги қонунчилик нұқтаи назаридан тартибга солиши таъсирини баҳолаш хатарларни профессионал баҳолашнинг, лойиҳалаштирилаётган хуқуқий нормалар сифатини яхшилашнинг самарали воситаси ҳамда тартибга соловчи органлар ва фуқаролик жамияти институтлари ўртасида мулоқотни таъминлаш усули ҳисобланади.[4]

“Тартибга солиши таъсирини баҳолашда норматив-хуқуқий ҳужжат матнини юридик расмийлаштириш сифати ва юридик техника қоидаларига риоя қилиниши эмас, балки унинг ижтимоий-иқтисодий мазмуни ва норматив күрсатмаларни қўллаш оқибатлари баҳоланади”.[5]

Тартибга солиши таъсирини баҳолаш усуллари унинг сифатига бевосита таъсир кўрсатади. “Тартибга солиши таъсирини баҳолаш қуйидаги мезонларга мувофиқ бўлса, у сифатли ҳисобланиши мумкин: тартибга солиши таъсирини баҳолаш тартиб-таомилини амалга ошириш тартибида ва тегишли мамлакатнинг бошқа норматив ҳужжатларида белгиланган тартибга солиши таъсирини баҳолашга қўйиладиган талабларни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилган бўлса; тартибга солиши таъсирини баҳолаш натижаси тартибга солиши таъсирини баҳолаш тартиб-таомилини амалга ошириш тартибидаги талабларга мос келадиган тушунарли, тўлиқ ҳужжат (тартибга солиши таъсирини баҳолаш тўғрисидаги хulosas/ҳисобот) бўлса; хulosалар (ҳисоб-китоблар) тайёрланган ахборот ишончли бўлса; тартибга солиши таъсирини баҳолаш доирасида қилинган норматив ҳужжат таъсирининг прогнози ҳақиқатга мос келса”.[6]

Тартибга солиши таъсирини баҳолаш бўйича хорижий эксперталар Питер Лэдегаард ва Карсон Данлоплар тартибга солиши таъсирини баҳолашда муайян намунадан (чеклист) фойдаланишини таклиф қиласилар. Уларга кўра, “дастлаб, харажатлар/фойдаларни баҳолашда маълумотлар яроқлилиги ва ишончлилиги, фикрлар тўғрилиги ва мутаносиблиги, қўлланиладиган таҳлилий механизмларнинг сифати ва ўринлилигини умуман қўриб чиқмайди. Унинг мақсади – тартибга солиши таъсирини баҳолашнинг ушбу ва бошқа кўплаб таркибий қисмлари якуний хulosада акс эттирилганлигини ва бу қанчалик яхши бажарилганлигини кўрсатишdir.

Кейинги ўрин – тартибга солиши таъсирини баҳолаш жараёнида қўлланиладиган таҳлилий механизмларнинг сифатини таҳлил қилишга қаратилган. Бунда тартибга солиши таъсирини баҳолашда қўлланиладиган энг муҳим таҳлилий воситаларга қўйиладиган талабларнинг қатъий рўйхати зарур. Кейинги навбатда – тартибга солиши таъсирини баҳолаш натижаларининг ишончлилигини (тартибга солиши таъсирини баҳолаш натижасида олинган хulosалар ва харажатлар-фойдаларни

баҳолаш қанчалик ҳақиқатга мос келишини) баҳолашга, шунингдек, жорий этилаётган тартибга солиш юзасидан якуний қарор қабул қилиш жараёнига тартибга солиш таъсирини баҳолашнинг таъсир ўтказиши таҳлил қилинади". [7]

Ҳозирги вақтда тартибга солиш таъсирини баҳолаш тадқиқ этилаётган соҳадаги энг машхур хорижий тажрибага мувофиқ, хусусан, харажатлар ва фойдалар таҳлили (Costs and Benefits Analysis), кўп мезонли таҳлил (Multicriteria Analysis), бюджет таҳлили (Fiscal Analysis) ва бюджетни тартибга солиш сиёсати (Regulatory Budget) амалиётига мувофиқ татбиқ этилмоқда. [8] Ушбу усуllар ГФР (Ульрих Карпен), Швейцария (Люциус Мадер), Буюк Британия (Жон Бэйтс), Швеция (Стафан Магнуссон) давлатларининг етакчи олимлари ва ҳукуқни қўллаш мутахассислари томонидан замонавий босқичда тартибга солиш таъсирини баҳолашнинг шаклланиш ва ривожланиш муаммолига бағишланган "Европа Иттифоқи қонунчилигини баҳолаш таҳлили" тўпламида кўриб чиқилган.[9]

Д.Феттерман баҳолашнинг учта усулини ажратиб кўрсатади: "биринчиси – коллаборатив баҳолашда баҳоловчилар "баҳолашни амалга оширишга жавобгар бўлади, бироқ бунда манфаатдор томонлар билан доимий ўзаро алоқани ташкил этиб, баҳолашнинг комплекс схемаларини жорий этишга, маълумотларни йиғиш ва таҳлил қилиш даражасини оширишга ёрдам берадилар. Бунинг натижасида манфаатдор томонлар натижаларни чуқурроқ тушунишга ва улардан самаралироқ фойдаланиш имкониятига эга бўладилар". Баҳолашнинг ушбу тури "баҳолаш бўйича мутахассисларнинг мижоз билан маслаҳатлашувларидан бошланиб, баҳолашнинг ҳар бир босқичида аниқ манфаатдор томонлар билан тўлиқ ҳамкорлик қилишгача бўлган кенг миқёсли амалий фаолиятни" қамраб олади. Иккинчиси – қўшма баҳолашда баҳоловчилар "баҳолаш жараёнини бошқаришда биргаликда қатнашадилар". Баҳоловчилар ва баҳоланувчилар баҳолашнинг айрим ёки барча босқичларида қатнашадилар ва уларнинг барчасига "баҳолаш вазифасини белгилашда, воситаларни ишлаб чиқишида, маълумотларни йиғишида ва таҳлил қилишида, шунингдек, ҳисботларни тайёрлашда ва натижаларни тарқатишида қатнашиш" таклиф этилади. Учинчиси – ваколатли баҳолаш бўлиб, унда баҳоловчилар "дастурнинг ходимлар, дастур иштирокчилари ва ҳамжамият аъзолари томонидан амалга оширилишини кузатиб борадилар ва баҳолаш жараёнини назорат қиласидилар". Иштирокчилар қандай қилиб энг яхши тарзда ташқи талабларни бажаришни ва қўйилган мақсадларга эришишни ҳал қиласидилар, баҳоловчилар эса "пухта ишлаб чиқилган, самарали ва тўғри танланган ёндашув асосида жараённи йўналтириб турадилар".[10]

Тартибга солиш таъсирини баҳолаш учун харажатлар ва фойдалар таҳлилидан фойдаланиш хусусиятларини аниқлаган ҳолда шуни таъкидлаш мумкинки, "муҳокамага тақдим этилган муқобилларни кўриб чиқишида харажатлар ва фойдалар таҳлили (cost-benefit analysis) тартибга солиш таъсирини баҳолашнинг асосий ва энг кўп ресурсталаб қисми ҳисобланади".[11]

"Тартибга солиш таъсирини баҳолашга нисбатан харажатлар ва фойдалар таҳлили у ёки бу тартибга солувчи хужжатни қабул қилиш натижасида турли гуруҳларда пайдо бўладиган барча эҳтимолий харажатлар ва фойдаларни пулда ифодалаш тартиб-таомилидан иборат".[12] Бундай таҳлилнинг мақсади кўриб чиқилаётган вазиятга мос келадиган ва максимал соф фойда келтирадиган энг мақбул йўлни аниқлашdir.

Мамлакатимизда норматив-хуқуқий хужжатлар лойиҳаларининг тартибга солиш таъсирини баҳолаш услуги Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирининг 2021 йил 31 мартағи 7-мҳсонли буйруғи билан тасдиқланган (2021 йил 31 марта 3292 рақами билан рўйхатдан ўтказилган). [13]

Унга кўра, норматив-хуқуқий хужжатлар лойиҳалари бўйича “ex-ante” усулини қўллашда қўйидагилар амалга оширилади: тартибга солиниши керак бўлган муаммони таҳлил қилиш; тартибга солиниши керак бўлган соҳада давлат аралашувининг заруратини (сабабларини) аниқлаш; тартибга солиш орқали эришилиши лозим бўлган мақсадларни белгилаш; муаммони ҳал қилишда муқобил усувларни ўрганиш, уларнинг афзалликлари ҳамда камчиликларини аниқлаш ва танланган муқобил усулини қўллашнинг мақсадга мувофиқлигини асослаш; харажатлар ва фойдалар таҳлили ёрдамида лойиҳанинг манфаатдор томонларга таъсирини баҳолаш; лойиҳанинг рақобат муҳитига таъсирини таҳлил қилиш; лойиҳа қабул қилинишидан кутилаётган натижаларни аниқлаш; тартибга солиш мақсадларига эришиш учун зарур чора-тадбирларни белгилаш; лойиҳани жамоатчилик муҳокамасидан ўтказиш ва натижалари асосида уни такомиллаштириш; лойиҳанинг амал қилиши таклиф қилинган даврини асослаш (амал қилиш муддати мавжуд бўлганида).

“Тартибга солиш таъсирини баҳолашда у ёки бу тартибга солувчи ҳужжатни қабул қилиш самарадорлигининг асосий мезони ижтимоий фаровонликнинг умумий ўсиши ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, қўриб чиқилаётган тартибга солиш вариантлари умумий фойдалар ва уларни амалга оширишнинг умумий харажатларини таққослашни назарда тутади. Амалга оширишнинг фойдалари харажатлардан кўпроқ бўлган тартибга солиш варианти энг яхши деб ҳисобланади”.[14]

Харажатлар ва фойдалар таҳлили адабиётларда етарлича кенг танилган ва амалиётда анчадан бери қўлланилиб келмоқда. Хусусан, А.Прест, Р.Турвенинг[15], Р.Хан ва П.Дадлининг[16] АҚШда таҳлил ўтказиш тажрибасини тавсифловчи мақоласида ҳамда харажатлар ва фойдаларни таҳлил қилиш Жаҳон банкининг “Handbook on Economic Analysis of Investment Operations”[17] китобида батафсил ўрганилган.

Хусусан, юқорида таъкидланганидек, АҚШда 100 млн АҚШ долларидан ортиқ бўлган йиллик бюджет харажатларини назарда тутувчи янги тартибга солувчи ҳужжатларга нисбатан харажатлар ва фойдаларнинг тўлиқ таҳлили ўтказилади. Бунда янги норматив ҳужжат штатлар бюджетига ва маҳаллий бюджетларга катта харажатларни келтириб чиқариши ёки рақобатга, бандликка, инвестиция даражасига, маҳсулдорликка ёки инновацияларга сезиларли таъсир кўрсатиши мумкин. Канадада эса агар барча харажатларнинг соф қиймати 50 млн доллардан ортиқ бўлса, харажатлар ва фойдалар таҳлили амалга оширилади.[18]

Р. Дейтон-Смитнинг ишида ва кейинчалик Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотида тартибга солиш таъсирини баҳолаш тизимини жорий этиш муваффақиятлилигининг қўйидаги ўнта муҳим элементи назарда тутилган: қарор қабул қилувчи шахсларнинг тартибга солиш таъсирини баҳолашда максимал даражада иштирок этиши; тартибга солиш таъсирини баҳолаш тартиб-таомилига нисбатан мажбуриятларни тушунарли ва аниқ белгилаш; ўқитиш; турли таҳлилий усувлардан фойдаланиш; таҳлилий маълумотларни йиғиш стратегиясини

ривожлантириш ва жорий этиш; тартибга солиш таъсирини баҳолашда хатти-ҳаракатларни фақат тартибга солиш субъектларига сезиларли таъсир қўрсатадиган тартибга солиш ҳужжатларига қаратиш; тартибга солиш таъсирини баҳолашни тартибга соловчи қарорларни қабул қилиш жараёнига унинг илк босқичларида жорий этиш; баҳолаш жараёнига кенг жамоатчиликни жалб этиш; натижаларни эълон қилиш; тартибга солиш таъсирини баҳолашни ҳам янги, ҳам амалдаги тартибга соловчи ҳужжатларга нисбатан қўллаш.[19]

“Тартибга солиш таъсирини баҳолаш услугиятининг муҳим хусусияти шундаки, қабул қилинаётган нормаларни нафақат муҳокама қилиш, балки келгусидаги тартибга солишни тўлиқ иқтисодий таҳлил қилиш зарур ҳисобланади. Иқтисодий таҳлил воситаси тартибга солиш натижаларини миқдорий қийматлар шаклида ифодалаш имконини беради, улар асосида холис қабул қилиниши мумкин”.[20]

Тартибга солиш таъсирини баҳолаш усулларини қўллашда унинг мавжуд варианлари кўриб чиқиласди. Ушбу варианлар “тартибга солишнинг йўқлиги” (“status quo”, “do nothing”), шунингдек, жорий этилаётган тартибга солишга муқобилларини (масалан, янги норматив ҳужжатларни қабул қилиш, жорий қонунчиликка тузатишлар киритиш) ўз ичига олиши керак.

“Давлат томонидан тартибга солишнинг турли эҳтимолий варианларидан ташқари, қуидагилар ёрдамида муаммони ҳал қилиш имкониятларини кўриб чиқиш лозим: азалдан мавжуд бўлган тартибга солиш чора-тадбирларининг янада самарали жорий этилишини таъминлаш; ўзини-ўзи тартибга солиш; квази-тартибга солиш (масалан, маълум бир соҳадаги энг яхши амалиётларнинг тавсифларини чоп этиш шаклида); биргалиқда тартибга солиш (давлат томонидан тартибга солишнинг мавжуд чора-тадбирлари асосида ва уларга мувофиқ ўзини-ўзи тартибга солиш воситаларидан фойдаланиш); хабардор қилиш; ихтиёрий дастурлар; бозор воситалари; таълим дастурлари; сертификатлаштириш, лицензиялаш механизмлари; стандартлаштириш, сифат назорати; оммавий реестрлар; тартибга солишнинг бошқа усуллари”. [21]

“Ўзини-ўзи тартибга солиш ва ихтиёрий дастурлар – бу тармоқлар ва корхоналар келишуви бўлиб, бунда корхоналар талабларни мустақил равишда шакллантиради. Буни тартибга солиш мавжуд бўлмаган варианлардан бири сифатида қўриб чиқиш мумкин.

Бозор (ёки иқтисодий) воситаларига солиқлар, субсидиялар, савдо рухсатномалари, ваучерлари ва бошқалар – бевосита бозор орқали амал қиладиган ва бозорни рағбатлантиришларига асосланган воситалар киради. Бу билвосита тартибга солиш вариантидан иборат ва маъмурий нормаларга муқобил ҳисобланади.

Хабардор қилиш тартибга солишнинг асосий муқобил усулларига киради. Бу давлат фуқароларни ўёки бу соҳадаги хулқ-атворларни ўзгартиришга “кўндирадиган” кампаниялар, масалан, автомобилни бошқариш тезлигини камайтириш, чекишни камайтиришга қаратилган кампаниялар, ахлатга қарши курашиш кампаниялари бўлиши мумкин

Кўлланмаларни (guidances) чоп этишни ҳам ахборот кампаниясининг ўзига хос турига киритиш мумкин. Улар расмий тартибга соловчи ҳужжатларга қараганда, анча мослашувчан ва камроқ расмий ҳисобланади”.[22]

“Кўлланилаётган аниқ усулдан қатъи назар, таъсирини баҳолаш қуидаги элементларни ўз ичига олиши керак:: а) нима учун аралашиш зарур; б) нима учун

айнан ушбу бошқарув даражасининг таъсири зарур; кўриб чиқилаётган барча муқобилларни тавсифлаш ва асослаш; ҳар бир муқобил учун – тартибга солувчи норма таалуқли бўлган барча субъектларни аниқлаш ва уларга таъсир қўрсатишни миқдорий ва сифатий баҳолаш. Бунда эга бўлиш мумкин бўлган афзаликлар ва фойдалар ҳам, муаммолар ва харажатлар ҳам баҳоланади".[23]

Тартибга солиш таъсирини баҳолаш жараён ва механизм сифатида нормани қабул қилиш оқибатларини баҳолашнинг қандайдир аниқ таҳлий усулини шунчаки қўллаш билан чекланмайди. Кўпгина мамлакатларда тартибга солиш таъсирини баҳолаш тартибга солувчи қарорларни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш тизимини оқилона ташкил этиш, манфаатдор гурухларнинг фикрларини инобатга олиш, тартибга солиш мақсадлари ва уларга эришишнинг энг самарали усуллари масаласида консенсусга эришиш имконини берувчи механизмларнинг умумий тизимидан иборат.

Тартибга солиш таъсирини баҳолаш ҳар қандай таъсирни баҳолаш каби маълумотларни йиғиши ва таҳлил қилиш усулларининг ўз тўпламидан фойдаланишини назарда тутади. Бунда бир қатор тартибга солиш муқобилларидан бирини танлаб олиш усулни танлаш ва қўллашдаги энг муҳим мақсад бўлиб қолмоқда.

Хорижий мамлакатлар ҳам норматив хужжатлар бажарилишининг эҳтимолий натижаларини таҳлил қилиш, олинган маълумотлар асосида тартибга солиш вариантларини таққослаш имконини берувчи усулларнинг кенг рўйхатидан фойдаланадилар. Тартибга солувчи хужжатнинг юзага келиши мумкин таъсирини иқтисодий таҳлил қилишнинг энг кенг қўлланиладиган усулларига қўйидагилар киради: харажатлар ва фойдалар таҳлили (cost-benefit analysis); харажатларнинг самарадорлиги таҳлили (cost-effectiveness analysis); кўп мезонли таҳлил. Бунда таҳлилнинг батафсиллик даражаси муаммонинг жиддийлигига, зарур ахборотни олиш имкониятига, кутилаётган аниқ таъсирга ва таҳлилни ўтказиш харажатларига боғлиқдир. [24]

Бир қатор мамлакатлар тажрибасини ўрганиш асосида ушбу рўйхатга қўйидагиларни қўшиш мумкин: тартибга солиш қонунчилигига риоя қилиш харажатларини таҳлил қилиш ёки комплаенс харажатларни таҳлил қилиш (compliance cost analysis); бизнесга таъсирни тестдан ўтказиш (business impact test); фискал (бюджет) таҳлил; хатарларни баҳолаш; "хатар-хатар" таҳлили; ижтимоий-иқтисодий таъсир таҳлили (socioeconomic impact analysis); оқибатлар таҳлили.[25]

Хулоса қилиб айтганда, тартибга солиш таъсирини баҳолаш усуллари унинг сифатли ва тўғри амалга оширилишини таъминлашнинг зарур ва бирламчи шарти ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Родриго Д. Анализ регуляторного воздействия в странах ОЭСР. Вызовы для развивающихся стран // СОВАЗ: мировой опыт и предпосылки внедрения в Узбекистане. – Ташкент: Международная Финансовая Корпорация, 2008. – С. 54
2. Jacobs Scott H. An Overview of Regulatory Impact Analysis in OECD countries // Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD countries. Paris. OECD publications. 1997. P.14.
3. Library of Best Practices // European Commission [Official Site]. URL: http://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/best_practices_examples/index_en.htm (18.02.2015).

4. Дирикин А.Б. Оценка регулирующего воздействия и нормотворчество: Сборник статей. – Екатеринбург: Ridero, 2018. – С. 22-24.

5. Колегов В.В. Совершенствование системы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении на региональном уровне: Дисс. ... канд. экон. наук. – М., 2019. – С. 9.

6. Radaelli C.M., A.C.M. Meuwese. Impact assessment indicators. Measuring the quality of impact assessment. – Centre for European Governance, Department of Politics, University of Exeter. – 2007.; Lee N. C. Kirkpatrick. A pilot study of the quality of European Commission Extended Impact Assessments. – Institute for Development Policy and Management, University of Manchester. – 2004.

7. Regulatory Impact Assessment: Towards Better Regulation? Edited by: C.H.Kirkpatrick, David Parker. UK: Edward Elgar Publishing, 2007.

8. Беляев А.Н., Кузнецова Е.С., Смирнова М.В., Цыганков Д.Б. Измерение эффективности и оценивание в государственном управлении: международный опыт // М.: ВШЭ 2005. Сер. Государственное и муниципальное управление.

9. Evaluation of Legislation. Proceedings of the Council of Europe's Legal Co-Operation and Assistance Activities (2000-2001) // Council of Europe Publishing, Nov. 2001.

10. Феттерман Д. Создание прочной концептуальной основы для участия заинтересованных сторон в оценке // American Journal of Evaluation. – 2014. – Vol. 35/1. – С. 144-148.

11. Колегов В.В. Совершенствование системы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении на региональном уровне. Дисс. на соис. к.э.н. М.: 2019. – С. 46

12. Беляев А.Н., Маршаков В.А. Обзор международного опыта применения оценивания для анализа качества и эффективности регулирующих актов // www.politanaliz.ru, 2005.

13. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирининг 2021 йил 31 мартағи “Норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари ва қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатларнинг тартибга солиш таъсирини баҳолаш услибиёти ҳамда ҳисобот шаклларини тасдиқлаш ҳақида”ги 7-мҳ-сон буйруғи // www.lex.uz

14. Колегов В.В. Совершенствование системы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении на региональном уровне: Дисс. ... канд. экон. наук. – М., 2019. – С. 47.

15. Prest A. R., Turvey R. Cost-Benefit Analysis: A Survey. The Economic Journal. 1965. V. LXXV. №300. - pp.683-735.

16. Hahn R.W., Dudley P.M. How Have Government Cost-Benefit Analysis Changed Over Time? AEI-Brookings Joint Centre, Washington D.C., Dec.2002.

17. Handbook on Economic Analysis of Investment Operations. World Bank, 1998. – URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTCDD/Resources/HandbookEA.pdf>.

18. OECD. Regulatory Impact Analysis (RIA) Inventory. Note by the Secretariat. Paris. 2004. – P.16-18.

19. Deighton-Smith R. Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD Countries. A OECD. Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD Countries. París: OECD Publications. 1997. – P. 215.; OECD. Regulatory Policies in OECD Countries: From Interventionism to Regulatory Governance. París: OECD Publications. 2002. – P.48.

20. Победин А.А., Федулов Д.В. Экономические методы оценки регулирующего воздействия нормативно-правовых актов // Вопросы управления. – 2016. – №4 (22). – С.128-135
21. Иванова М.В. Модели и методы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении России и зарубежных стран. Монография. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2018. – С.12.
22. Тихомиров Ю. А. Эффективность законодательства в экономической сфере: научно-практическое исследование. – М., Волтерс Клювер, 2010.
23. Иванова М.В. Модели и методы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении России и зарубежных стран. Монография. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2018. – С.13
24. Иванова М.В. Модели и методы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении России и зарубежных стран. Монография. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2018. – С.15
25. Победин А.А., Федулов Д.В. Экономические методы оценки регулирующего воздействия нормативно-правовых актов // Вопросы управления. 2016. №4 (22). С.128-135